

De dood als belevenis (2003)

Sieth Delhaas

De Heraut, 2003

Deze week bezocht ik vrienden die ik 37 jaar geleden voor het eerst ontmoette. Hoewel we gaande de tijd naar verschillende plaatsen verhuisden, bleven we elkaar spreken maar wat minder, zien. Ze waren en bleven vijftien jaar ouder dan ik. En ineens ontdekte ik deze week dat het gesprek niet meer, zoals nog maar kort geleden, ging over spannende dingen als politieke en maatschappelijke zaken, maar over kwalen en ziekten. Toen ik daarop attendeerde werd er wat besmuikt gelachen en begonnen we over ‘belangrijker’ zaken. Maar in de kortste keren zaten we weer op hetzelfde thema. Ik liet het maar zo. Sporend naar huis overdacht ik, met het oog op dit artikel, of mijn verwachtingen niet te hoog gespannen zijn met mijn gedachten over de dood en de voorbereiding daarop: de dood te maken tot een belevenis.

Toch blijft een dichtregel van Ida Gerhardt in mij rondzingen: *Het raken aan de zomen van het licht*. Het is de slotregel van het gedicht *Grensgebied II*. Het laatste couplet daarvan luidt:

*beseft ik bij dit wijlen aan de grens
het raadsel van de hoge ouderdom;
het prijsgegeven zijn en alreeds vrij.
Het raken aan de zomen van het licht.*

Gerhardt schreef deze regels toen zij de zeventig ruim was gepasseerd. Mijn vrienden zijn wat ouder. Ze wonen nog op zichzelf, lijden geen pijn, zijn licht beperkt in hun bewegingsvrijheid en hebben het materieel goed tot zeer goed. Ik overweeg en noem deze omstandigheden omdat zij mij, inclusief hun ontwikkeling, hun religieuze en maatschappelijke betrokkenheid, de personen bij uitstek lijken om op een open manier om te gaan met hun onontkoombaar levenseinde. Hun bezig zijn met eigen en andermans kwalen bewees mij echter het tegendeel daarvan. Ik kwam weer uit bij mijn eerdere vraag: zijn mijn verwachtingen over een voorbereiding op het menselijk levenseinde te hoog gespannen? Toch geeft de regel van Gerhardt mij de moed om verder te denken over de dood zoals ik daarmee jaren geleden, aarzelend, begon.

De dichteres spreekt over die grens van haar bestaan vanuit het besef van haar hoge leeftijd. De jaren korten. De beeldtaal die zij gebruikt maakt de levensgrens, daar waar het leven ophoudt en dan..., tot een belevenis. Een belevenis omschreven (Van Dale) als het ervaren van iets. In dit geval de dood. Getuige zijn van je dood. De dood ondervinden. Alshetware in gespannen afwachting daarvan zijn. Een laatste betekenis kan zijn: het innerlijk ervaren, in geest en gemoed deel hebben aan het genoemde. Kan de dood een belevenis worden? Gerhardt stelt zich dat levenseinde voor als iets wat men een belevenis zou kunnen noemen. Als, misschien al, een

raken aan wat op het leven zou kunnen volgen: iets van licht. Met dit gedicht nodigt zij haar lezers uit ook een blik te werpen vooruit, tot daar waar...

Ik zelf ben, ingeleid door wat er (niet) gebeurde rondom het sterven van mijn vader dertig jaar geleden, gevoelig voor dit denken geworden door de ziekte en het overlijden van mijn geliefde zestien jaar geleden. Door ons, van het begin af, spreken over de dood - we kregen bijna een jaar de tijd - en het sterven zelf, hadden wij, zoals mijn man het uitdrukte, de tanden uit de muil van de dood gebroken. Archaische taal. Maar die paste hem. Voor mij als achterblijvende en omdat hij de laatste dagen langzaam wegebde, zonder pijn, zonder medicijnen, alsof hij langzaam 'overging' was het alsof ik met hem op een grens verkeerde. Alsof ik getuige was van iets. Die ervaring is me bij gebleven. Alsof je bijna een blik werpt in wat er achter ligt. Ik wilde iets met die belevenis.

Tien jaar later volgde, in duur, een bijna zelfde proces rondom mijn jongste dochter. Dramatischer vanwege de leeftijd en de hevigheid van de ziekte. Weer konden we, goddank, open spreken parallel aan het gevecht tegen de ziekte in een langzaam proces van weten en zich verzetten. Ten slotte de vraag om te mogen sterven. Een moordende week voor ons om haar heen. En zij, hoewel pas 25 jaar, '*leidde ons*', zoals mijn oudste dochter het uitdrukte, '*door die dagen en nachten heen*'. Zij zonk niet zachtjes weg, maar leidde het proces tot op het laatste moment. Zonder enige angst. Zonder 'vrome' taal. Maar als in een vanzelfsprekendheid waarnaar ik het niet waagde te vragen. De belevenis van mij als nabestaande was heftiger en intenser dan de eerste keer naast mijn geliefde omdat zij er zo 'bij' bleef.

Vanaf die tijd is mijn verlangen om 'iets' met die belevenis te doen nog sterker. Waartoe dienen zulke belevissen? Mijn oudste dochter die er bij stond heeft gezien, zoals ze zegt, dat er *iets* gebeurde. Er zijn geen woorden voor. Zij heeft die belevenis vertaald door werk te

kiezen dat aan die ervaring raakt.

Op de dag waarop ik aan dit artikel werk, verschijnt de uitslag van een onderzoek over mensen die om euthanasie hebben verzocht. Een van de uitkomsten ervan is dat 'stervenden' en nabestaanden zich intensiever op deze dood voorbereiden. De dood kan daardoor, in mijn woorden, een belevenis worden. En dan gaat het niet meer alleen om ouderen. Hier komen mensen van alle leeftijden in beeld.

Ik vraag me af, wanneer mensen van jongs af aan geleerd zou worden opener met het levenseinde, dat elk mens toch te wachten staat, om te gaan, of sterven en alles daaromheen dan vanzelfsprekender zou worden? Het euthanasieonderzoek getuigt daar, mijns inziens, wel van. Een grensgebied, noemt Gerhardt het levenseinde. Welke ruimte ligt daarachter?

Verlaten

Een van de verworvenheden van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw is dat voor de meeste gelovigen het bestaan van een hel in het hiernamaals werd afgeschaft. Min of meer als vanzelfsprekend volgde daarop ook de afschaffing van de hemel. Kennelijk was de gedachte

onverdraaglijk dat, als de hel niet bestond, er bepaalde mensen in de hemel zouden komen die daar, volgens de overlevering, niet thuis hoorden. Bijna logisch volgde voor velen uiteindelijk de conclusie daarop dat er na de dood niets is.

Degenen die bleven aannemen dat er na de dood wel iets is, werden min of meer medelijdend bekeken. Na de komst van de new-age-beweging mag dat 'iets' weer wel in sommige kringen. Dat 'iets' kan dan zijn als 'opgenomen worden in de zee', 'een plaats tussen de sterren' of andere vindingen. Het 'iets' kan naar believen worden ingevuld. In het algemeen echter wordt in de kerken en de theologie over wat enkele decennia geleden nog een centraal punt was: het sterven en wat daarna, niet of nauwelijks meer gesproken. Het hiernamaals is min of meer een taboe geworden.

Metamorfose

Ik zou wensen dat dit gesprek heropend zou worden. Niet om mensen meer zekerheid te bieden. Wie zou dat kunnen? Wel om mensen uit te dagen tot, laten we het noemen, hun eigen gedachtenexperiment over wat er zou kunnen zijn. Bijvoorbeeld met de vraag: waarom denk je dat jij niet zomaar stopt na al je belevenissen? Of waarom wel? Laten we er op z'n minst met elkaar over praten. Dat gesprek zou bijvoorbeeld de dichtregel van Ida Gerhardt als uitgangspunt kunnen hebben. Met de vraag aan elkaar: hoe denk jij over dat *raken aan de zomen van het licht?*

silviareiche.com

met dank aan

Silvia Reiche

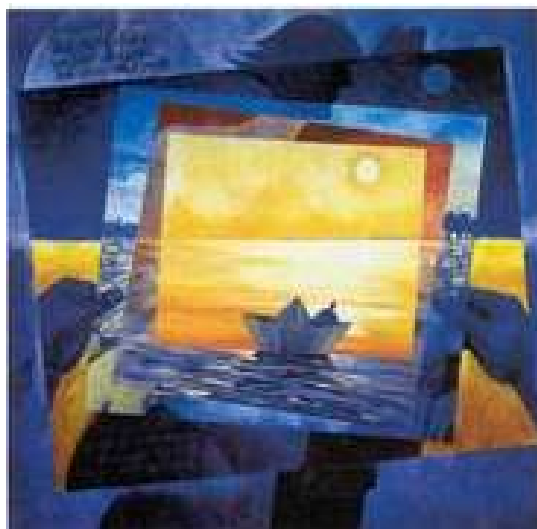
Op de verjaardag van mijn dochter, twee jaar na haar overlijden, maakte ik met een groepje mensen een excursie door het bos. Ergens onderweg hing een vreemd weefsel aan een sprietige tak. Onze gids wees ons hoe hier de pop van de rups veranderde in een vlinder. De oogvlekken van de vleugels van de dagpauwoog schemerden al door de pophuid heen. Ik beschouwde deze 'ontpopping' op die dag als een cadeautje. In elk geval kan zo'n verbeelding helpen bij een gedachtenexperiment over wat er kan gebeuren in het grensgebied waar Gerhardt haar gedicht mee laat eindigen.

Vastbesloten

Kun je het denken en het spreken over dat grensgebied ontlopen door dit gebied te verleggen naar de praktijk van het leven zelf? Vindt, waar christenen vroeger op vertrouwden na de dood, de verrijzenis dan plaats in het leven zelf?

Je ziet mensen om je heen die tijdens hun leven door diepe dalen gaan. Die zoveel tegenslagen, verliezen, met het bijbehorende verdriet, te verwerken krijgen, dat je je adem er bij inhoudt. Wanneer is de grens bereikt? Wanneer is het moment aangebroken dat de rek eruit is? Je ziet ze telkens opnieuw na een felle aanslag op hun leven, hun relaties, hun bestaansmogelijkheden uit de diepste diepten opkrabbelen en met een energie verder gaan, waar de omstanders niets van begrijpen. Waar komt hun kracht vandaan? Kun je dat verrijzenis noemen? Maar op een zeker moment is er ook voor deze 'zeer sterken' ten slotte het levenseinde daar. Het grensgebied. Komen zwakken en sterken niet voor hetzelfde einde te staan? En dan? Heeft die steeds nieuwe verrijzenis de sterken een andere kijk op hun levenseinde gegeven? Hebben ze het daar allemaal voor gedaan? Of moeten ze het na hun einde stellen met de dooddoener: nu mogen ze rusten? Is het dat dan helemaal?

Ik geloof niet dat veel tegenslagen en de daaruit geboren kracht een garantie op zich is voor toenemen in wijsheid, zoals Gerhardt die toont in haar gedicht. Ik denk dat het door diepten gaan in het leven en het tegen alles in weer opkrabbelen ook doodgewoon een automatisme kan zijn. Een overlevingsdrang.

Ik denk dat we niet tot een oplossing komen als we onze mond niet open gaan doen; als we niet gewoon gaan praten over wat Gerhardt het grensgebied noemt. Wat ieder van ons daarvan verwacht. Niks ouderwets diegene die nog 'iets' verwacht, of met eigen beelden komt. Niks monddood gemaakt door de ander, die zelfverzekerd beweert dat het 'uit' is na de dood. Het komt mij voor dat op dit moment vooral degenen die op 'punt uit' gokken, de heropening van het gesprek blokkeren.

In zijn boek *Een huis waar alles woont* (1996) bekennt Huub Oosterhuis iets dat ook een aanzet tot het gesprek zou kunnen zijn. Hij schrijft (p. 75) dat mensen van alle religies hun eigen kleine verhaal, droom of vraag hebben over een leven na dit leven. Hij vindt dat de Bijbel ruimte laat aan velerlei speculaties. 'En hoezeer zij ook (...) het zwaartepunt van het leven hier op aarde legt en niet in het hiernamaals, zij praat ons de hoop op een leven na de dood niet uit het hoofd.'

En hij benadrukt: 'Ik ben dan ook vastbesloten te blijven verlangen naar een eeuwig weerzien met mijn geliefden.'